

пер. с англ. и ред. Шлионский Л. М.] . – М.: Речь, 2002. – 544 с. (Серия «Мастерская психологии и психотерапии»)

11. Язвинская Е. С. Методологическое и теоретическое обоснование культурно-исторического подхода к изучению телесности: [Электронный ресурс] // Новости украинской психиатрии. – Киев–Харьков, 2007. – Режим доступа: <http://www.psychiatry.ua/articles/paper257.htm>.
12. Engel G. Psychoanalytic theory of somatic disorder/ G.Engel, A.Schmale // J.Amer. Psychoanal. Assoc. – 1967. – V. 15. – P. 344-365.

The article proves the relevance of eating disorders for today. It also shows the necessity of their studying in terms of psychosomatic disfunction of the body.

The article analyses the opportunities to use metaphors while working on eating disorders. A generalized analysis of opinions about their origin and symptomatic treatment has been developed. It is shown that the functional meaning of metaphoricity of inner corporality is based on the ability to transform the interceptive senses from the extramental language to the perceivable language of the interceptive senses. The conclusion was made about using a metaforicity method in the system of diagnostic and psychocorrective work with psychosomatic clients including obesity and other eating disorders.

Keywords: eating disorders, interceptive senses, metaphoricity, symptom utilization, transformation.

Отримано: 27.01.2013 р.

УДК 159.922.8:159.924.7

А.О.Широка

Спроба інтеграції концепції сепарації-індивідуації у вітчизняну психологію

Представлено теорію сепарації-індивідуації, в якій йдеться про внутрішньопсихічні зміни індивіда в процесі дорослішання. Окреслено вплив цих змін на розвиток у індивіда більшої компетентності, саморегуляції, незалежності, більш зрілих взаємин з батьками. Наведено критерії оцінки психічної автономії молодого людини. Зроблено огляд вітчизняних досліджень дитячо-батьківських стосунків в підлітково-

юнацькому віці. Запропоновано західну теорію сепарації-індивідуації як вихідну систему координат для розуміння та дослідження феноменів психологічного дорослішання індивіда.

Ключові слова: сепарація-індивідуація, дорослішання, дитячо-батьківські стосунки, автономія.

Представлена теория сепарации-индивидуации, как процесс интрапсихических изменений во время взросления. Описано влияние данных изменений на повышение у индивида компетентности, саморегуляции, независимости, развитие более зрелых отношений с родителями. Обсуждаются критерии оценки психической автономии человека. Проанализированы современные отечественные исследования детско-родительских отношений в подростково-юношеском возрасте. Предложено теорию сепарации-индивидуации в качестве системы координат для понимания и исследования феноменов взросления индивида.

Ключевые слова: сепарация-индивидуация, взросление, детско-родительские отношения, автономия.

Постановка проблеми. У західній концепції сепарації-індивідуації, здійснено спробу показати, що ця теорія є недостатньо висвітленою у вітчизняній психології, натомість добре теоретично та методологічно опрацьованою в західній психології, що робить її досить плідним джерелом розуміння та вивчення феноменів перехідного віку.

Для початку спробуємо представити концепцію сепарації-індивідуації в її історичному розрізі та на матеріалі сучасних, переважно західних, досліджень. Після чого доцільно буде розглянути дотичні погляди вітчизняних психологів. Основна мета викладу міститься в тому, щоб довести як теоретичну, так і методологічну плідність запропонованого підходу у розумінні та вивченні феноменів перехідного віку, зокрема у дитячо-батьківських взаєминах в процесі дорослішання індивіда.

Сепарація як інтрапсихічний процес дорослішання. Якщо звертатися до історії виникнення поняття сепарації-індивідуації, то вперше його окреслила М. Mahler (1975) . Авторка припускала, що дитина від народження знаходиться в стані симбіотичного злиття з матір'ю і лише з часом починає усвідомлювати власну незалежність від неї. Процес сепарації вона розуміла як усвідомлення та психічну інтеграцію дитиною факту власної тілесної та психічної окремоті від матері після поступового послаблення відчуття єдності та злиття [23, с. 51]. М. Mahler вважала, що так відбувається через біологічні причини і потреби розвитку, зокрема, інстинкти самовиживання та самозбереження. Процеси сепарації та індивідуації розглядалися нею як дотичні: з по-

ступовим розвитком незалежності від батьківських об'єктів все більше розвивається унікальне, неповторне «Я» людини. Нижче ми будемо використовувати більш емке поняття сепарації, однак вкладаючи в нього сенс обох процесів.

Психоаналітичний словник [12, с. 190-191], апелюючи до теорії М. Mahler, визначає сепарацію, як інтрапсихічний процес набуття людиною переживання власної самостійної та незалежної від батьківських об'єктів цілісності. Слід зазначити, що в пізніших тлумаченнях даного терміна, про які мова піде нижче, акцент зміщується від процесів інтрапсихічної реальності до феноменів міжособистісних взаємин.

Якщо М. Mahler цікавили процеси розвитку немовлят, то Р. Blos спробував провести паралелі між процесами психологічного відокремлення дитини та молодого людини від батьків. «В дитинстві мова йде про вихід з материнської симбіотичної мембрани, а в юнацькому віці – про відокремлення від сімейної матриці», – пише Р. Blos [16, с. 34]. В душі молодого людини має звільнитися місце для того, щоб в майбутньому вона змогла покохати іншу людину, створити власну сім'ю. Р. Blos припустив існування другої фази сепарації, яка припадає на підлітково-юнацький вік. В цей період людині притаманні розмите уявлення про себе та пошук відмінної від батьківської ідентичності. На думку автора, це необхідна умова трансформації ранніх форм прив'язаності дитини до батьків для досягнення нею індивідуальної автономії.

В свою концепцію другого періоду сепарації Р. Blos інтегрував базові припущення своїх попередників, зокрема ідеї Z. Freud, A. Freud, H. Deutsch. Відтак, ним визнається, що поштовхом до сепарації, насамперед, виступають тілесні зміни, пов'язані з періодом статевого дозрівання, зростанням енергії лібідо, потужним вибухом інстинктивного та афективного життя підлітка. Аналізуючи психотерапевтичні випадки, Р. Blos зазначав, що перебудова психічного життя відбувається поступово, зі зміною прогресивної та регресивної фаз розвитку. Як і А. Freud, він описує підліткову психічну динаміку, в якій психічні захисти (моралізація, аскетизм, інтелектуалізація) не здатні ефективно подолати потужні потяги, тому підлітки часто регресують до більш ранніх форм взаємин з оточуючими. Типово активуються потреба в залежності, страхи та конфлікти, пов'язані з попередніми стадіями розвитку [14, с. 346]. Однак, якщо раніше дитина могла розраховувати на допоміжне батьківське «Я», то в період статевого дозрівання інтенсивна емоційна близькість з батьками викликає в неї інцестуозні конфлікти та повторне переживання

Едипового комплексу. Це, в свою чергу, також стимулює розвиток більшої дистанції від батьків [14, с. 349].

Психоаналітики того часу були схильні вважати, що поведінка людини є прямим наслідком її внутрішньопсихічної динаміки. Отже, виходячи з психічної динаміки перехідного віку, є нормою, коли дитина проявляє до батьків злість і ненависть, відверте протистояння, культивує власний відмінний світогляд, ідеалізує інших дорослих та однолітків. Відверто агресивна поведінка свідчила про прагнення індивіда розірвати інфантильний зв'язок з батьками, а періоди депресивного настрою – про смуток через втрату дитинства. З іншого боку, безконфліктні стосунки з батьками у перехідному віці вважалися відхиленням від норми, оскільки внутрішня динаміка сепарації вимагає від молоді людини великих зусиль, тривалого протистояння, бунту та боротьби за власну ідентичність.

Результатом вдалої сепарації, на думку Р. Влос, стає набуття дитиною автономії, основними психічними ознаками котрої є послаблення залежності «Я» дитини від «Я» батьків, втрата Едипальним Супер Его ригідності та влади, розвиток Я – ідеалу [18, с. 736].

І якщо сьогодні визнається існування саме такої внутрішньопсихічної динаміки дорослішання, однак її вплив на взаємини індивіда з оточуючими, зокрема батьками, не є настільки безпосереднім та однозначним, як це описував зокрема Р. Влос. Ця динаміка переважно розгортається на рівні позасвідомих переживань, котрі типово не маніфестують у свідомості людини та прямо не визначають її безпосередню поведінку. Також, як було досліджено пізніше, і про що буде йтися нижче, окрім прагнення автономії та незалежності, людині також є притаманним інше прагнення – збереження близькості у взаєминах з батьками.

Серед сучасних психоаналітиків, зокрема спираючись на доробок Р. Knight (2005), існує тенденція вважати, що сепарація починається в ранньому дитинстві і триває усе життя: «В кожному віковому періоді дитина має досягнути новий рівень внутрішньої незалежності від батьків» [21, с. 179]. Також вважається, якщо одні фази сепарації провокуються біологічно, наприклад, через настання статевого дозрівання, то інші – залежать від зовнішніх соціальних вимог, наприклад, початку шкільного навчання, професійної діяльності тощо. На кожному новому щаблі сепарації від батьків індивід переживає період розпаду раніше досягнутої цілісності «Я», нормативну фрагментацію, переструктурування системи психічних захистів. Досліджувані Р. Knight часто описували це як період «внутрішньої розклеєності», «роз-

паду на шматки». Як і Р. Blos, вона помічала при цьому появу суму, злості, страху загубитися у великому світі, тимчасову втрату внутрішнього зв'язку з батьківськими об'єктами. Однак лише так розвивається автономія людини: досягнення нового рівня у когнітивному, емоційному, фізичному функціонуванні, використанні психічних захистів.

З точки зору психологів-дослідників, про доробок котрих мова піде нижче, особливими недоліками психодинамічної теорії сепарації вважають: по-перше, досить мало місця відводиться реальним стосункам між дитиною і батьками у процесі дорослішання; по-друге, основні припущення Р. Blos ґрунтувалися на психоаналітичній роботі з молодими людьми, котрі зверталися за психологічною допомогою, тому зроблені висновки не коректно поширювати на ширший загал молодих людей без критичної переоцінки; по-третє, більшість авторів, які досліджували особливості жіночого розвитку (С.Gilligan, J.Miller, J.Surrey та інші) не сприйняли ідею, щодо втрати у процесі сепарації афективної значимості стосунків з батьками; по-четверте, дана теорія заснована на представниках західного культурного середовища, тому до кінця залишається не зрозумілим, які саме прояви сепарації будуть характерними для культур, в яких центральне місце займають не ідеали незалежності та самостійності, а, навпаки, взаємозалежності та причетності у сім'ї та ширшій спільноті.

Міжособистісний підхід до розуміння сепарації. Не дивлячись на певний критичний аналіз класичної психоаналітичної теорії сепарації, сьогодні не існує іншої теорії на пояснення явища психологічного відокремлення. Переважна більшість дослідників не ставлять собі за мету вибудовування відмінної теоретичної перспективи, натомість радше зорієнтовані на емпіричну перевірку окремих положень вихідної теорії, можливостях її застосування в ширшій психологічній теорії та практиці, розширенні її окремих положень, наприклад, що стосується жіночого розвитку чи відмінностей процесів дорослішання у різних культурних середовищах.

G. Holmbeck та J. Hill (1988), L. Steinberg (1987), B. Laursen та W. Collins (1994) [20, с. 93] дослідили, що фізіологічні та гормональні зміни впливають на сепарацію лише через реакцію важливих оточуючих на них. Ставлення інших сприймається підлітком особливо гостро, що значною мірою визначає амплітуду переживань.

Низка дослідників намагалися довести, що з настанням пубертату стосунки в сім'ї не погіршуються. Виявилось, що лише

в 5 – 15% сімей підлітки демонструють агресивну, конфліктну, імпульсивну поведінку, різкі коливання настрою, а батьки втрачають з ними добрий контакт, причому подібні труднощі спостерігалися в них і до настання перехідного віку (дані за J.Smetana [26]). Для більшості сімей характерний нормативний рівень конфлікту, котрий вказує на те, що відбуваються певні вікові зміни, до яких необхідно пристосуватися.

Більшість сучасних дослідників погоджуються, що під час дорослішання дитина критично потребує збереження позитивних близьких стосунків з батьками, а не лише боротьби за власну незалежність (Т. Apter (1990), F.Lopez, (1993), E. Scabini (2000), A. Parra з колегами (2009) [24]).

У низці досліджень було здійснено спроби окреслити факторні моделі сепарації від батьків в підлітково-юнацькому віці. J. Hoffman (1984) [19], спираючись на праці M. Mahler та P. Blos, запропонував чотирифакторну модель, яка включає чотири концептуально та статистично окремі аспекти, що описують особливості сепарації на поведінковому, когнітивному та емоційному рівнях. Автор вважав, що на поведінковому рівні сепарація проявляється як функціональна незалежність – здатність планувати та реалізовувати власні справи без допомоги батьків; на когнітивному рівні, як незалежність у ставленнях – наявність власної, окремої від батьківської, системи поглядів, вірувань, уявлень та переконань; на емоційному рівні, як емоційна незалежність – відсутність інтенсивної потреби у виключно близьких стосунках з батьками, здатність емоційно бути включеним в інші взаємини, і як конфліктна незалежність – відносна свобода від надто інтенсивних переживань провини, тривоги, недовіри, сорому, відповідальності, сильної образи, злості стосовно батьків.

J.Frank з колегами (1988) [22] також намагалися дослідити фактори процесу сепарації від батьків в підлітково-юнацькому віці та ранній дорослості. На початку дослідження з проаналізованих літературних джерел їм вдалося виокремити п'ять емоційно – поведінкових аспектів автономії: самостійне прийняття рішень, незалежність у поведінці, самоконтроль, автономна регуляція самооцінки, відповідальність за себе та інших; і п'ять аспектів збереження близькості у стосунках: комунікація, турбота, почуття близькості, емпатія та повага [22, с.731]. Провівши чисельну кількість інтерв'ю з молодими людьми і проаналізувавши їх розповіді за десятьма шкалами, за допомогою факторного аналізу було отримано 3 відносно незалежні фактори, за допомогою котрих можна описати особливості сепарації від батьків в юнацько-

му віці та ранній дорослості, а саме: компетентність на протипагу функціональній залежності – здатність самостійно приймати рішення та давати собі раду з щоденними викликами та труднощами без значного покладання на поради та допомогу батьків; переживання емоційної близькості на протипагу сепарації – емоційно близькі стосунки протипаються таким, в яких молода людина встановлює дуже чіткі межі між власним життям та життям батьків; автономна регуляція на протипагу залежності – здатність молодої людини виступати джерелом самооцінки та саморегуляції, що протипається залежності від думки оточуючих та поганій регуляції власних переживань [18, с. 732-736].

Отже, два незалежних дослідження, проведені J. Hoffman та J. Frank з колегами, довели, що поняття сепарації найбільш об'ємно операціоналізується через показники когнітивної, поведінкової та емоційної незалежності, а також автономної регуляції емоцій.

C. Heinicke та J. Mintz з колегами (1996), а також J. Silverman (1998), висунули гіпотезу про існування робочої моделі сепарації – індивідуації поруч з робочою моделлю прив'язаності, описаної J. Bowlby та опрацьованої M. Aithworth і M. Main, котра дискутується у психотерапевтичній практиці E. Perl (2008) [25] та досліджується рядом західних авторів, зокрема C. Colarusso (2000) [18], R. Night (2005) [21].

Зауважимо, що аналітично- та міжособистісно скеровані дослідники визначають сепарацію дещо відмінно, роблячи основний акцент або на внутрішньопсихічній, або на міжособистісній природі даного явища. Відтак, інтегруючи ці погляди, сепарацію можна розуміти як взаємовплив внутрішньопсихічного та міжособистісного контекстів, під час чого індивід відчуває себе в якості автономної істоти.

На сучасному етапі теорія сепарації добре теоретично узгоджується з теоріями, якими широко послуговуються і у вітчизняній психології, зокрема теорія розвитку ідентичності E. Erikson, теорія становлення системи саморегуляції E. Deci та R. Ryan, теорія диференціації в сімейній системі M. Bowen. Вважається, що досягнення автономії у значній мірі пов'язане з досягненням цілісної, диференційованої ідентичності та розвитком системи автономної регуляції. Автори сучасних англійських наукових оглядів, що систематизують підходи до розуміння періоду дорослішання (G. Holmbeck з колегами (1995) [20], R. Lerner та L. Steiner (2004) [22], E. Maccoby та J. Martin (1983) [23], J. Smetana з колегами (2006) [27]), широко послуговуються термінами та по-

няттями теорії сепарації-індивідуації, що також вказує на її актуальність, теоретичну потужність та практичну значимість.

З 80-х років ХХ століття було здійснено низку спроб операціоналізувати поняття та розробити методики дослідження сепарації (J.Hoffman, 1984; J.Levine з колегами, 1986; S.Gavazzi та I.Sabatelli, 1987; L.Steinberg та R.Silverberg, (1986); D.Lapsley з колегами (2001)), які в даний час широко застосовуються у емпіричних дослідженнях. Це питання більш широко висвітлюється в іншій нашій публікації [15].

Дотичні ідеї російських та вітчизняних психологів. Ідеї особистісної автономії без конкретного виокремлення цього поняття можуть бути віднайдені в роботах Л. С. Виготського (1983), коли автор пише про принцип оволодіння дитиною своїми мотивами; О. М. Леонтьєва (1983), коли йдеться про активне та усвідомлене ствердження людської особистості в діяльності; А. Г. Асмолова (1990) – у здійсненні особистісного вибору; В. А. Петровського (1996) – у появі надситуативної активності. Також поняття автономії, як результату процесу особистісного самовизначення, зустрічається в роботах І. С. Кона.

Автори сучасних вітчизняних досліджень М. І. Алексєєва [1], А. В. Андрейко [2], Н. В. Брагіна [3], Н. В. Власова [4], Т. С. Гурлева [5], М. І. Дунаєва [8], І. М. Ковальчук [9], розглядаючи перехідний вік, схильні вказувати на важливість інтеграції почуття дорослості, і основним завданням підлітково-юнацького віку вважати набуття зрілості як у фізіологічному, так і в психологічному, соціальному та духовному розумінні. На їх думку, цьому сприяють тілесні зміни, розвиток абстрактного теоретичного мислення, рефлексії, що допомагає більш об'ємно побачити інших людей та світ загалом, спланувати власні дії та досягти якісно іншого результату при виконанні поставлених завдань. Ступінь зрілості молодшої людини вітчизняні автори переважно оцінюють за такими психологічними ознаками: досягнення стійкої, стабільної, диференційованої Я – концепції, яка включає в себе розмежування Я-реального та Я-ідеального (Т.С.Гурлева) [5, с. 7]; перехід від керованої поведінки до саморегуляції (М.І.Дунаєва, М.І.Алексєєва) [1; 8]; формування смислових, ціннісних способів саморегуляції (С.Д.Максименко) [10]; розвиток таких особистісних рис, як самостійність, відповідальність, дисциплінованість та ініціативність (С.С.Доскач [7]); досягнення емоційної та когнітивної диференційованості у стосунках з іншими (Н.П. Демидюк, Л.П. Пономаренко) [6, 11].

Сьогодні в переважній більшості російсько-україномовних публікацій термін сепарації зустрічається серед психоаналітично

скерованих, однак в ширшому науковому контексті не є представленим, на що вказує зроблений під час написання даного матеріалу літературний огляд. Хоча ряд дослідників серед основних причин проблемного розвитку дитини називають недостатній рівень рефлексії батьками індивідуальних психологічних характеристик дитини, невизнання її індивідуальної автономії, нездатність сприймати дитину в якості психологічно окремої від себе істоти, однак вони не послуговуються при цьому тою чи іншою теорією, яка б вказувала на існування зв'язку між батьківським ставленням та особливостями автономізації дитини.

У вітчизняних дослідженнях, як і в західних, звучить ідея про критичну необхідність емоційної близькості з батьками у процесі дорослішання дитини. «Лише відчуваючи свою захищеність, людина здатна стати незалежною», – наголошує Л. А. Філоненко. Розвиток самосвідомості, спілкування з однолітками, професійний вибір та соціально – моральне визначення молодої людини у великій мірі залежить від того, наскільки їй вдається зберігати з батьками психологічний контакт, зазначає О. С. Співаковська [13, с. 233]. Н.В.Власова описує юнацький вік як такий, в якому посилюється потреба у спілкуванні, пораді, довірливих стосунках, рівноправ'ї та розумінні зі сторони дорослих. «Перебудовуючи свої взаємини з дорослими, юнаки та дівчата найбільше бажають бачити батьків своїми друзями та радниками. При всій інтенсивності прагнення до самостійності, вони постійно виказують потребу у життєвому досвіді та допомозі старших», – пише авторка [4, с. 78-79]. Схожі ідеї можна віднайти в працях Т. С. Гурлевої, Л. М. Смольської, Т. М. Яблонської.

Спроби розглянути явище психологічної недиференційованості в контексті батьківського ставлення були здійснені Л. П. Пономаренко (2008) [11], Н. П. Демидюк (2009) [6], які вказують на велику частоту звернень у психологічну консультацію людей, які переживають значні труднощі в усвідомленні себе в якості психологічно окремого індивіда, володіють поганою здатністю до саморегуляції та адаптації до нових ситуацій, виявляють риси пасивності, залежності, часто звертаються до нарративного «ми» [11, с. 178; 6, с. 159]. Відповідно, як у психологічній практиці, так і в емпіричних дослідженнях, існує інтерес до феноменів дитячо – батьківських взаємин, що сприяють чи, навпаки, перешкоджають розвитку автономного, диференційованого «Я» дитини.

Висновки. З перелічених вище фактів можна побачити, що вітчизняні психологи плідно висвітлюють феномени дорослі-

шання індивіда у взаєминах з батьками. Однак, в досліджених та описаних фактах часто бракує певної системи координат для орієнтації в полі психологічних феноменів перехідного віку. Тобто, якщо у вітчизняних напрацюваннях врахувати західні здобутки, то вимальовується більш цілісна картина протікання психічної динаміки та міжособистісних взаємин у процесі дорослішання індивіда. Також важливим є те, що теорія сепарації різнобічно підкріплена емпіричними фактами та методиками дослідження. Це, в свою чергу, стає доброю точкою відліку для подальших напрацювань вітчизняних психологів у даній ділянці.

Список використаних джерел

1. Алексеева М.І. Взаємодія батьків і дітей в сім'ї як виховний чинник / М.І. Алексеева // Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях / За ред. ак. С.Д. Максименка. – К., 2000. – Вип. 20. – Ч. 1. – С. 24-30.
2. Андрейко А.В. Батьківські настановлення як психологічний чинник формування життєвого сценарію особи / А.В. Андрейко // Проблеми загальної та педагогічної психології / За ред. С.Д. Максименка, Том ІХ, ч.1. – К., 2007. – С.16 – 21.
3. Брагіна Н.В. Вплив сім'ї на формування життєвого шляху особистості / Н.В. Брагіна // Наукові записки Інституту ім.Г.С.Костюка АПН України/ За ред. С.Д. Максименка. – К.:Главник, 2005. – Вип.26, Т.1. – С. 149-154.
4. Власова Н.В. Аналіз соціально – психологічних особливостей взаємин батьків і дітей юнацького віку / Н.В. Власова // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України/ За ред. С.Д. Максименка. – Т.ХІ, Ч.3. – К., 2009. – с.78-89.
5. Гурлева Т.С. Розвиток автономної відповідальності у підлітка: аргументи «ЗА» / Т.С. Гурлева // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №4. – с.4-9.
6. Демидюк Н.П. Близькість як феномен самодефіренціації: вітчизняна специфіка / Н. П. Демидюк // Актуальні проблеми психології. Том 3. Консультативна психологія та психотерапія / За ред. С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. – 2009. – Вип.6 – с. 168-179.
7. Доскач С.С. Психологічні особливості розвитку внутрішньої позиції дорослого у підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія» / С.С. Доскач. – Івано – Франківськ, 2008. – 20 с.

8. Дунаєва М.І. Вплив моделей внутрішньосімейних відносин на особистість підлітка/ М.І. Дунаєва //Актуальні проблеми психології/ за ред. С.Д. Максименко. – К.: «Логос», 2007. – Т.7,Вип.13. – С. 227-231.
9. Ковальчук І.М. Сімейні взаємовідносини й особливості /За ред. С.Д. Максименка, том VIII,вип.1. – К.,2006. – С.171 – 176.
10. Максименко С.Д. Генезис существования личности/ С.Д.Максименко. – К.: Из-во ООО «КММ», 2006. – 240 с.
11. Пономаренко Л.П. Влияние специфики семейных отношений (эмоциональной недифференцированности) на формирование личностных особенностей/ Л.П.Пономаренко // Актуальні проблеми психології. – Том XV, частина 2. – Київ, 2008. – С. 157-164.
12. Психоаналитические термины и понятия: Словарь/Под ред. Б. Э. Мура, Б.Д. Фаина. — М.: Независимая фирма «Класс», 2000. — 304 с.
13. Спиваковская А.С. Психотерапия: игра, детство, семья. Том 2/ А.С. Спиваковская. – М.: ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 464 с.
14. Тайсон Ф. Психоаналитические теории развития/ Ф.Тайсон, Р.Тайсон.; под общей редакцией М.В.Ромашкевича. – Екатеринбург: «Деловая Книга», 1998. – 407 с.
15. Широка А. О. Адаптація методики психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці / А. О. Широка // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 10. – С. 45–53.
16. Blos P. The adolescent passage : development issues / P.Blos. – NY: Internt. Univ. Press., 1979 . – 521p.
17. Colarusso C. Separation-individuation in adulthood: General concepts and the fifth individuation/ C.Colarusso// Journal of American Psychoanalytic Association. – 2000. – 48. – p.1467-1489.
18. Frank J. Young Adults' Perceptions of Their Relationships With Their Parents: Individual Differences in Connectedness, Competence and Emotional Autonomy/ J.Frank, S.Laman, B.Avery// Developmental Psychology. – 1988. – Vol.24, No5.– p.729-737.
19. Hoffman J. Psychological Separation of Late Adolescents From Their Parents/ J. Hoffman// Journal of Counseling Psychology. – 1984. – Vol. 31, No. 2. – p.170-178.
20. Holmbeck G. Parenting adolescents/ gen. ed. M.H.Bornstein// Handbook of Parenting. Vol.1. – Mahwah, NJ: Erlbaum, 1995. – p.91-118.
21. Knight R. The Process of Attachment and Autonomy in Latency and Adolescence. Longitudinal study of Ten Children/ R.Knight // Psychoanalytic Study of the Child. – 2005. – 60. – p.178-210.

22. Lerner R. Handbook of adolescence psychology/ R.Lerner, L.Steinerg. – 2nd ed. – New Jersey: John Wiley and Sons inc., 2004. – 852p.
23. Maccoby E. Socialization in the context of the family: Parent-child interaction/ E. Maccoby, J. Martin. – New York: Wiley, 1983. – p. 5-101.
24. Mahler M. The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation/ M.Mahler, F.Pine, A.Bergman. – New York: Basic Books, 1975. – 307 p.
25. Parra A. A Longitudinal Research on the Development of Emotional Autonomy During Adolescence/ A.Parra, A.Oliva // The Spanish Journal of Psychology. – 2009. – Vol. 12, No. 1. – p. 66-75.
26. Perl E. Psychotherapy with adolescent girls and young women: fostering autonomy through attachment / Elizabeth Perl. – New York, London: The Guilford Press, 2008. – 198 p.
27. Smetana J. Adolescent development in interpersonal and societal contexts/ J. Smetana, N. Campione-Barr, A. Metzger // Annual Review of Psychology. – 2006. – № 57. – p. 255-284.

The main idea of the material is to present the concept of separation-individuation on material of modern mainly western researches. The theoretical and methodological fruitfulness of the approach are discussed. The separation-individuation is described as a process of intrapsychic changes. We examined how these changes influence on the development of individual's autonomy in relations with parents. Originally it was considered that development of autonomy correlated with worsening of parent-child relations, but a lot of modern studies argued that normally it correlated with positive changes in current relations, such as frequency of communication, emotional closeness, the feeling of pleasure in relations. Personal autonomy becomes a result of emotional closeness and encouragement of autonomy in parent-child relations. The studies of factor models of the separation are described. The studies proposed to understand the separation as a process of development more cognitive, behavioral, emotional independence and regulation of emotions. There are also presented Ukrainian studies of parent-child relations during adolescence. We try to discuss their results through the perspective of the initial concept of separation. Similar results and ideas can be found in Ukrainian and Western studies. Both studies prove the crucial role of positive parent-child relations during individual psychological development. The concept of separation-individuation is offered as a good theoretical and methodological perspective for studying the phenomena of growing up.

Keywords: separation-individuation, older, child-parent relationships, autonomy.

Отримано: 23.01.2013 р.